

ALGIS KALĖDA

Veikalas apie literatūros gyvastį. Programos beieškant?

Vytautas Martinkus, *Estetinė literatūros gyvybė: Aksiologinis šiuolaikinės lietuvių prozos spektras*, Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2010, 334 p. ISBN 978-9955-20-584-5

Ši stambokos apimties, sintezės siekianti Vytauto Martinkaus monografija – tai apibendrintos ilgametės patirtys. Rašytojas, filosofas, literatūrologas ir universiteto dėstytojas sukaupe jas iš metaliteratūrinių refleksijų bei individualių, asmeninių sąlyčių su žodine kūryba, literatūros kūrinio suvokimu ir funkcionavimu. Teorinės autoriaus įžvalgos, apmąstymai ir tekstų interpretacijos jau senokai talkėsi į gausius straipsnius, analitines studijas ir į turiningą ankstesnę knygą, skirtą panašioms, bet kiek siauresnėms problemoms – *Literatūra ir paraliteratūra* (2003). O *Estetinė literatūros gyvybė* gali neabejotinai pretenduoti į visuminį atvaizdą, kuriame apmąstomos pamatinės, egzistencinės meninio žodžio problemos. Joms skirtos dvi veikalo dalys – „Vertinimo teorijų link“ ir „Teorijos vs teorijos“. Trečiojoje dalyje „Vertinimų formos, arba kūrinio pajautos raiška“ narstomi konkretūs reiškiniai ir konkretūs tekstai, išties siekiama parodyti dartinės „lietuvių prozos spektrą“. Pastarasis skyrius, užimantis didelį knygos puslapių skaičių, traktuotinas kaip atskira medžiagos erdvė, tad dera pažymėti savotišką šio veikalo sandaros dvilypumą. Recenzijoje daugiausia bus aptariamos teorinės dalys.

Bene svarbiausiomis šio ganėtinai sudėtingo konceptualaus diskurso išlumą užtikrinančiomis jungtimis laikyčiau mėginimus kuo patikimiau apibūdinti literatūros, kaip žodžio meno fenomeno, savitumą ir išskirtinumą. Taip pat – siekimus parodyti bei apmąstyti kelią į literatūros kūrinių funkcionavimo ir suvokimo kontekstus, aptarti jų vertinimo galimybes. Šie nelengvi klausimai–uždaviniai yra taip tankiai susiraizgę, kad dėstyto eiga kartais ima panėšėti į labirintą arba į tvirčiausią mazgą, kurio nieku gyvu neperkirsi netgi keliais recenzento turimų įnagių kirčiais. Beje, apie veikalo sutelktumą galima spręsti

jau vien iš pirmųjų dviejų dalių segmentacijos, nurodytos „Turinyje“: atskirų poskyrių pavadinimuose galima išvelgti savotišką *izotopiją*, pasikartojančius tuos pačius žodžius; čia net keturiolika kartų figūruoja leksema „vertinimas“ ir jos atmainos, septynis kartus – žodis „teorija“ (!).

Tad kokias būdingąsias dailiosios literatūros ypatybes Martinkus pastebi, išskiria ir apmąsto? Kokios autoriaus, kaip literatūrologo ir rašytojo, sprendimų pasiūlos labiausiai imponuoja? Kaip ši monografija terpiasi į kitų tyrinėtojų darbų barą?

Literatūrologijos, o ir apskritai meno bei kultūros istorijoje vargu bau įmanoma surasti išskilesnį mąstytoją, kurio nebūtų akinęs noras prisikasti prie esminių reiškinio ypatumų ir išlukštenti juos iš fakultatyvių, variantinių bei kintančių bruožų. Su šiais siekiniais, be abejonės, dėsningai siejosi ir literatūros aksiologijos klausimai. Nuo Senųjų amžių jie tarsi skatino normatyvinę diferenciaciją, pavyzdžiui, tarp išrankios mokslingos poezijos (*poesis docta*) ir banalaus liaudiško eilavimo, tarp „aukštojo“ ir „žemojo“ stiliaus, tarp elitinės ir populiariosios literatūros ir pan. Įvairiais humanitarikos raidos tarpsniais šiuo atžvilgiu ryškėdavo ir kone dėsningos fliuktuacijos tarp siekinių esmiškuosius klausimus aiškinti vienais atvejais loginių ir racionalių (*ratio*) kategorijų, kitais – mįslingų dvasios polėkių kontekstuose.

Šiuos sinusoidinius svyravimus pastebėjo, be kita ko, vokiečių kultūrologas Erwinas Panofsky (1892–1968), suteikęs daug impulsų nauju lygmeniu originalias idėjas plėtojančiam prancūzui Pierre’ui Bourdieu (1930–2002), kurio teorijas pastaruoju metu gausiai eksploatuoja mūsų literatūrologai. Šiandien, regis, daugeliui perspektyvesnis (ir madingesnis) atrodo kitas, ekstrapoliacijos, kelias – plėsti literatūros lauko ribas, priskiriant jam kone visus verbalinius tekstus. Taip tarsi nutrinamos ribos tarp literatūros ir paraliteratūros (šį reiškinį tyrinėja ir aptariamąs monografijos autorius). Antra vertus, jau nuo rusų formalistų laikų ryškėja ir vis plėtėja filologinės minties srovė, kurios atstovai pirmenybę teikia deskriptyviniams teiginiams, esamo statuso konstatavimui ir analizei, o ne invariantiniams literatūros bruožams, pagal ironišką apibūdinimą – „tai tik juodo katino paieškos tamsiame kambaryje“.

Gali kilti klausimas: kodėl šias retrospekcinės recenzijos pastabas pradėjau nuo mūsų laikų, o ne nuo Platono, Aristotelio ar, tarkim, nuo Giambattista’os Vico? Juk būtent pastarieji mąstytojai ir surentė esminių teorinių refleksijų pamatą, į kurį atsiremia mažne visos pagrindinės mūsų laikų metodologijos ir

kuris gausiai eksploatuojamas šiame darbe. O elgiuosi taip todėl, kad aptariamas Martinkaus veikalas yra tarsi įvairias literatūrologijos bei estetikos raidos atšakas akumuliuojantis atspindys, mat jame nuolat operuojama tiek dvasios istorijos (*Geistesgeschichte*), tiek neopozityvizmo iškeltais klausimais, idėjomis, kategorijomis ir gausiomis jų variantinėmis atmainomis. Tiesa, jos nėra be išlygų adaptuojamos ar įsavinamos, – atvirkščiai, darbas tiesiog prisodrintas klausiamųjų intonacijų (kartais aidinčių potekstėje), euristinio nepatiklumo ir siekio kritiškai susaistyti įvairias teorines prieigas, ieškant individualių pavadinime iškeltos problemos sprendimo galimybių. Interrogatyvo intonacijos dažnai įsiterpia tarp autoriaus dvejonų, įsipina į prielaidų ir pasiūlų mezginį. Vienais sykiais tokios prielaidos–pasiūlos formuluojamos eksplicitiškai, kitais – netiesiogiai, atsargiai sugestijuojamos, todėl dėl savo išarmių ir sandaros veikia vadintinos presupozicijomis, o ne tezėmis ir teiginiais.

Antai monografijos skirsnyje įsidėmėtinu pavadinimu „Asmeninė abejonė ir kritika“ Martinkus sako:

Galima apie tas teorijas nekalbėti, atidėti jų suvokimą ir analizę, tačiau jos veikia, tai yra atlieka simbolinę vertinimo funkciją, implikuotą kituose vertinimuose.

Tai, kad net susipažinę su *savo* epochos literatūros teoretikų veikalais, vargu ar galime tikėtis bent apytikriai nustatyti ribas tarp grožinio ir negrožinio kūrinio/teksto, iš esmės palieka tas ribas „suskliaustas“. Teorija yra tik mąstymo linkmė – prielaida toms riboms ieškoti. Spekuliatyviame pasaulyje prielaidos negarantuoja tiesos ir jos falsifikacijos atskyrimo. Be to, šiandien literatūros teorijų veikalai neturi privalomojo dogmatinio ir normatyvinio statuso. Jis reikia ne tik kritiškai vertinti, bet ir keisti nustatant kūrinio ribas, pastarąsias transformuoti pagal kūrinio tekstą ir jo intertekstus/kontekstus. (p. 45)

Dera pabrėžti, jog šitoks ne kategoriškas, o *mąstantis*, *svarstantis* dėstymo būdas yra leitmotyvinio pobūdžio, ne atsitiktinis; jis tarytum atspindi ganėtinai paslankias nuostatas, pavyzdžiui, kalbant apie teorinių išvalgų galimybes, jų funkcijas ir reikšmę. Ypač tais atvejais, kai susiduriama su neabejotinai subjektyviausiu kiekvieno literatūrologo veiklos komponentu – vertinimais. Darbo skyriuose „Kaip gimsta ir miršta vertinimai?“ bei „Tarp kūrinio ir jo vertinimo“, skirtuose šiai jautriai ir kebliai problematikai, Martinkus suka savo paties prisimintų asmeninių patyrimų taku: kalba veikia apie literatūros kūrinų būtį jo

paties bręstančioje sąmonėje, gilėjantį suvokimą, o ne apie kokias nors objektyvesnes *vertės* aplinkybes. Toks ganėtina netikėtas dviejų percepcijos plotmių, pirminės ir rafinuotesnės, pynimas gali išrodyti dirbtinis arba mažų mažiausiai – heterogeninis; kaip, tarkim, Jeano Jacque'o Rousseau išpažintinių samprotavimų apie menus pratęsimas, papildžius juos Georgo Wilhelmo Friedricho Hegelio dvasios fenomenologijos idėjomis. Tiesa, toks kopimą iš papėdės į viršūnę primenantis argumentavimo būdas yra patrauklus ir savotiškai sugestyvus. Antai skirsnuose „Mokymas(sis)“; „Baltoji iltis“ autorius it gerai patyręs vedlys brėžia kūrinio esmių atpažinimo linkmę – nuo palyginti elementaraus, *naivaus* jo būties suvokimo iki sandaros, prasmių sklaidos ir teorinio jų reflektavimo. Itin daug klausimų ir mintį skatinančių svarstymų skyriuje „Postmodernioji literatūros tikrovė“, kur asmeniniai įspūdžiai ir refleksijos supinami su klasikų minčių apibendrinimais.

Martinkus nesiima projektuoti, juoba nustatinėti kokių nors aiškesnių meniškumo ar sugestyvumo kriterijų, nors to galima būtų tikėtis, tarkim, iš daug žadančio vieno poskyrio pavadinimo – „Kur ieškoti vertinimų abėcėlės“ (beje, ši frazė, tarytum teiginys, yra parašyta be klaustuko). Vertinimas visų pirma yra nuostatų kismas, procesas, kurio metu performuluojamas ir pagrindžiamas objekto keliamas įspūdis. Prasmės absoliutybės ar visuotinio siekimas, tarsi teigia jis, yra vaisingesnis negu reliatyvizmas, begalinė prasmių skaida. Pasak autoriaus:

Pereiti nuo vieno – ikiestetinio ir ikiteorinio – iki antrojo – estetinio regimybės išgyvenimo, estetinės vertybės radimosi ir jos estetinio bei teorinio vertinimo – patyrimo yra ilgas kelias. Kai žodyje „viskas“ [„viena Homero ar Donelaičio hegzametרו eilutė kartais yra *viskas*“, – aukščiau sako jis] užveriami ir atveriami per literatūros kūrinį teprieinama būties pilnatvė, tikimasi tam tikros *absoliučios* prasmės. Pastaroji – tik tikėtina, bet kartais gali būti svarbi alternatyva struktūralistiniam prasmės sluoksniavimuisi, kuris tėra neribota prasminių skirtumų plėtotė. (p. 31)

Poleminiu kryptingumu, nežiūrint į kiek scholastinį formuluojamos užduoties pobūdį, išsiskiria darbo poskyris „Pirmumas: kūrinys ar teorijos?“. Pasirėmęs įtaigiais ir vaizdžiais palyginimais, autorius sukonkretina savo mintis – atsigręžia į literatūros branduolio ir ribų klausimą, bet šįsyk jau iškeldamas nesunkiai identifikuojamus atskirų metodologinių kryptių postulus:

Toks šitos *literatūrinės drignės* paradoksas: formalistinės struktūralistinės ir kitos „griežto metodiškumo“ literatūros teorijos, orientuotos į *literatūriškumo*, *tekstualumo*, *socialumo* ir kitokias paieškas literatūroje, nebeapėria pačios literatūros. Kalbėjimas ir rašymas apie literatūrą išstumia iš mūsų akiračio ją pačią. Sugrįžtama į neapibrėžtą literatūros tapatybės situaciją: viskas yra (tekstas) literatūra. (p. 59)

Čia taip pat telkiamasi į svarbias kūrinio identifikavimo problemas. Jos fokusuojamos į ilgą gretą neretorinių klausimų, į kuriuos, tiesa, aiškesni atsakymai tiesiog neįmanomi; pavyzdžiui: „Ką *rašo* autorius? Ką *skaito* skaitytojas? *Tekstą* ar *kūrinį*? Jeigu tekstą, tai kaip jis per kalbą ir teksto organizaciją (sisteminių elementų ryšius) atveda mus prie virtualaus, dvasinio meno? Jeigu kūrinį, tai – kokį? *Grožinį* ar kitokį [...]?“ (p. 60)

Antroje veikalo dalyje daugiausia plėtojamos ankstesnės įvadinės išvalgos ir refleksijos, susijusios su kūrinio pažinimo ir kuo adekvatesnės jo interpretacijos problemomis. Didesniuose skyriuose „Vertinimų piramidė, arba literatūros teorijų revizija“, „Prie literatūros filosofijos abėcėlės“, „Meno karalystės įstatymų vardu“, „Literatūros aksiologija“, „Kasdienis vertybinis kūrinio spektras: tarp pažinimo ir ideologijos“ ieškomi (ir surandami) itin aktualūs šiandieninės literatūrologijos aspektai. Martinkus, mano supratimu, nėra moderniosios metodologijos apologetas, bet jam jokių būdu negalima priekaištauti ir dėl tradicionalizmo ar fundamentalistinio konservatyvumo. Ir vienokius, ir kitokius suabsoliutintus kraštutinumus jis siekia įvertinti pagal tikslingumo kriterijus. Kaip metodologinės pasiūlos padeda įsigilinti į kūrinio estetinę vertę? Ar pasirinktas analizės būdas leidžia atskleisti jo gyvastingumo slėpinius? Ar konkrečiu instrumentarijumi naudodamasis tyrėjas geba užčiuopti ir įvardyti gyvybingus kūrinio sąlyčius su sociumo kontekstais?

Panašūs klausimai bei jų suponuojamos variacijos gula, mano manymu, svarbiausių monografijos segmentų pamatan. Ne tik todėl, kad autorius juose atsiskleidžia kaip išvalgus kritikas ir tyrėjas eruditas (tai demonstruojama ir kitose veikalo dalyse), o pirmiausia dėl to, kad čia sukuriamas intelektualus metadiskursas, – jame siekiama identifikuoti platų literatūros tyrinėjimų diapazoną, integruoti dažniausiai dabartyje taikomas metodologijas ir visa tai projektuoti į tam tikrą programinę plotmę. Dažniausiai, kaip būdinga Martinkui, tai atliekama netiesioginėmis sugestijomis, klausiamaisiais teiginiais bei neprimygintinėmis išvadomis. Šie postulatai keliami ir rutuliojami poskyriuose, kurių jau

patys pavadinimai demonstruoja svarstymų kryptis, pavyzdžiui: „Rūpestis dėl metodologijos“, „Teorija ir praktika“, „Literatūros esatis“, „Literatūros filosofijos konceptas“, „Fenomenologinė literatūros filosofija: kaip ji galima?“, „Ką vadinti meno kūrinium?“, „Aksiologijos atgimimo intertekstai ir kontekstai“, „Aksiologijos beieškant ir vėl ją prarandant“, „Ideologiniai/pažintiniai literatūros kontekstai“, „Autoriaus (skaitytojo/kritiko) laisvė: literatūra liberalizmo doktrinos šešėlyje“. Juose su pastebima kritiškumo doze autorius apmąsto sandūras ir sąlyčius, kurie atsiranda tarp gyvybe pulsuojančių kūrinio prasmų ir jas iš šalies (iš už teksto) interpretuojančio teoretiko. Universalių metodologijos taikymo receptų Martinkus nesiūlo, gal ir dėl to, kad jų tiesiog nėra. Vis dėlto galima atpažinti kai kurias autoriaus preferencijas, ypač tais atvejais, kai kalbama apie lietuvių tyrėjų darbus, juose ryškėjantį metodologinių prieigų kontūrą. Nors literatūros teorijų kūrėjai, pasak jo, „yra tik iš dalies savarankiški“, nes visuose „teoriniuose svarstymuose atsispindi skaitymai“, bet kaip sektingą modelinį pavyzdį nurodo Algirdo Juliaus Greimo studiją *Apie netobulumą*, – joje skaitymo patirtis „sugrįžta kaip teorinių įžvalgų papildiniai“ (p. 88). Su prielankumo ženklais taip pat vertinami ir kitų mokslininkų tekstai, dažniausiai tokie, kuriuose demonstruojamas neapriorinis požiūris – ne kūrinio lenkimas prie teorinio šablono, o atvirkščiai, pastarojo turtinimas gyvybinėmis teksto versmėmis. Šiuo atžvilgiu kaip vienas didžiausių autoritetų minimas Albertas Zalatorius.

Martinkų galima priskirti prie metodologinio pliuralizmo šalininkų. Jis yra sukaupęs platų ir pakankamai įvairų teorinį arsenalą, bet, antra vertus, savo pasiūlymus dažnai išdėlioja tarp kitų galimų sprendimų. Juos monografijos tekste reikia tiesiog lukštenti iš gausiai pabertų reminiscencijų, pastabų, nuorodų ir aliuzijų, – sakytum, svarbiausios yra pačios intencijos ir pats mąstymas apie literatūrą, prisilietimai prie jos pulsuojančios esybės.

Atrodytų, ne itin grabiame, kone provokuojančiame klausime „Ar menas laimi prieš grožį?“ (taip pavadintas vienas iš poskyrių), kaip tyrėjas parodo, iš tiesų slypi daug esmingų problemų. Verčia suklusti jau skirsnio pradžia, atsakymas: menas „laimi prieš grožį“ su pridurtu svarbiu patikslinimu – „Ypač gamtos“ (p. 112). Pateikęs autoritetingų nuomonių iš įvairių laikų (Rene Descartes’o, Aleksandro Baumgarteno, Immanuelio Kanto, Hegelio, Greimo, Patricia’os Waugh), vėliau svarstydamas autorius formuoja požiūrį, jog estetikos objektus, jų aprėptį plečia „individualūs konceptai“ (p. 117). Ši intelektualiai graži mąstymo monada, kylanti iš tradicinių versmių, atsiveria ir dabarties paradoksams,

nusitęsusiems iki sovietų, kinų, Fidelio Castro socialinių eksperimentų, italų futurizmo, taip pat – iki *fluxus*, *arte povera* sklaidos ir kitų avangardinių kontekstų. Kitas miniatiūriškų Martinkaus paieškų pavyzdys – akademinė rutina tarytum dvelkiantis fragmentas „Ką vadinti meno kūrinio?“. Jame lakoniškai reziumuojamos lietuvių estetikų metodologinės pasiūlos, susijusios su *amžiniais* terminų turinio klausimais. Vertinga čia tai, kad pro tautologinių apibūdinimų tankmę stiebiasi originalūs pasiūlymai – ypač dėl meno filosofijos ir vertybių teorijos svarbos literatūrologijai.

Lygia greta su klausimais apie literatūros esencinius požymius tekste vėl gvildinama nemažiau svarbi, nemažiau komplikuota jos vertybių problematika. Šį neišsenkamą klausimų telkinį autorius irgi traktuoja kaip sudėtingą interakcijų, kontekstinių mainų lauką, kur nuolatos kristalizuojasi ir kryžiuojasi subjektyvūs požiūriai į kūrinį ir jo kūrėją:

Vis dėlto aksiologinė mąstysena ne tik keičiasi, bet ir išlieka. Atsisakyti jos dėl pažinimo ar socialinio intereso yra bandoma, tačiau ją kritikuojant ar neigiant tik nauja forma sugrįžtama (prie) tarsi atmestos vertybinės kritikos: šiuolaikiniuose meno vertinimuose apstu paslėptos hierarchijos, grindžiamos subjektyvia moralės samprata. [...] Kodėl ir kaip bendruose kultūros kontekstuose gali būti mąstoma vertybinė šiuolaikinio literatūros kūrinio struktūra? Ar platus toks vertybinis spektras? Arba kitaip: kokiuose kontekstuose mūsų sąmonė gali „išgirsti“ šiandienėje kultūroje aktualiausius vertybinius žmogaus elgesio ir literatūrinės kūrybos sambalsius?

Sudėtingas klausimas: jame slypi ir literatūros kūrinio struktūra („kūnas/dvasia“) kaip vertinimo objekto, ir jo kūrėjo (atoriaus) invokacinis vertybių pasaulis, ir skaitytojo (kritiko) išgyvenama estetinė pajauta ar mąstoma (daroma) jos prasmė. (Iš poskyrio „Tylus vertybių triukšmas“, p. 158–159)

Trečiąją veikalo dalį sudaro studijos apie dabartinės lietuvių prozos kūrinius – tai tarsi išplėtota pabaiga, vainikuojanti triūsą, įdėtą rašant teorinius visos monografijos skyrius. Apimtimi ji pastarosioms nenusileidžia, kaip ir turiningos medžiagos sklaida, o dėl interpretacijų skvarbos ir grakščių, lanksčių tekstų lytėjimų – žvelgiant iš dailiosios literatūros gerbėjo požiūrio taško – neretai netgi ir pranoksta. Kodėl?

Teorinėse knygos dalyse Martinkus varijuoja vis atsikartojančius, dauge- liui gal ir pabodusius per ilgus šimtmečius gvildentus klausimus, kurie turi

neabejotiną scholastinį pamušalą. Jose nemaža netgi perteklinių, nestruktūruotų ir neišskaidytų prielaidų, abejonių bei minčių, suaugusių it Siamo dvyniai, o kartais ir besiginčijančių tarpusavyje. Žinia, kelias per teorines džiungles nėra paprastas, o adresatas gali ir suabejoti jo kryptimi. Juoba kad teoriniuose skyriuose neišvengta ir tam tikros tautologinės tankmės, kurią, matyt, išaugino noras sukurti savitą metakalbą – estetikos, filosofijos ir literatūrologijos diskursų simbiozę („Kalbant apie literatūros kūrinio (vertinimų) vertinimus sunku išsižadėti vertinimams būdingos hierarchijos“; p. 75). Kiek kitaip yra grožinių kūrinių analizės atveju. Skyriuje „Polisemijos takas Juozo Apučio novelėje ‚Balta balta buvusio laiko dėmelė‘“ aptariami svarbūs kūrinio semantikos telkiniai: „Erčios fenomenas“, „Antraštinė metafora“, „Simboliai“, „Prasmių poetika“. Čia teorinės konstrukcijos nėra abstrakčios, o tartum prigludusios prie lektūros. Panaši (beje, Martinkaus visoje teorinėje dalyje nuolat postuluojuama) strategija ryškėja ir kitose studijose – „Intelektinė metafora Juozo Grušo novelėse ir kitoje kūryboje“, „Istoriografinė metafikcija lietuvių romane“, „Non finito‘ Ramūno Klimo romane ‚Maskvos laikas‘“.

Dėl šių analitinių–interpretacinių įžvalgų vertingumo tiek literatūrologijai, tiek didaktikai nekyla jokių abejonių. Beje, dalis jų jau buvo publikuota, ir literatūra besidomintys skaitytojai galėjo su šiais darbais susipažinti (antai studija apie Grušą išleista atskira knygute kitokiu pavadinimu kaip metodinė priemonė Vilniaus pedagoginio universiteto studentams 2004 m.). Apskritai ši monografijos dalis, kurioje aptariami konkretūs kūriniai, yra nelyg autonominė atskirybė ir gali sudaryti būsimo veikalo pamatą. Jos jokiū būdu negalima priskirti vadinamajai iliustracinei medžiagai, nors ir kaip prašytųsi toks biurokratinis sprendimas.

Recenzijos pradžioje buvau užsiminęs apie Martinkaus veikalo dvilypumą, aišku, formalųjį. Baigdamas norėčiau šią konstataciją patikslinti: derėtų kalbėti apie jo daugialypumą, ypač atsižvelgiant į varijuojamų teorinių aspektų diapazoną, keliamų ir svarstomų problemų repertuarą. Banaloka taip reziumuoti, bet išties nė vienas dabartinis lietuvių rašytojas negalėtų pasididžiuoti tokiu svarių teoriniu–metodologiniu darbu, kurį po ranka privalės turėti tie, kam svarbi literatūros estetinė gyvastis.